

7.

A szerzői jog gazdaságtana az online világban – avagy mennyibe kerül egy, a neten ingyenesen elérhető cikk magyar kiadása?

Bodó Balázs

Sokáig kérdéses volt, hogy a kötet következő tanulmánya, Barry Wellman cikke bekerülhet-e ebbe a válogatásba. Az érvek persze nem szakmaiak voltak, hanem jogi és gazdasági természetűek: ki birtokolja a szöveg jogait, sikerül-e vele megállapodni egy olyan árban, amit elbír a kötet költségvetése. A Wellman-cikk története kapcsán szisztematikusan áttekinthető a jelenlegi szerzői jogi rendszer, a rendszer mögött álló közgazdasági megfontolások és az internet ezekre gyakorolt hatása. Erre teszünk az alábbiakban kísérletet.

A szerzői jogról dióhéjban

Európában és Észak-Amerikában a szellemi alkotások jogi védelme ugyan eltérő filozófiai háttérrel, de hasonló eszközökkel biztosítja a szerzők ellenőrzését műveik sorsa felett. Míg az európai jogi hagyományban a *droit d’auteur*, azaz az autonóm, egyedi szerző egyszeri és megismételhetetlen teljesítményének jogi és morális elismerése áll a jogi szabályozás mögött, addig a *common law* országaiban (az USA-ban, az Egyesült Királyságban és a Nemzetközösség államaiban) a művek piaci hasznosíthatóságának lehetővé tétele volt az elsődleges motiváció a szerzői jogokszabályozásának megteremtésekor. A lokális különbségeket azonban a globális szerzői jogi

harmonizációs erőfeszítések (a Berni Egyezmény¹, a Párizsi Egyezmény², a Római Egyezmény³, a TRIPS-megállapodás⁴, a két WIPO-szerződés⁵ és az EU irányelvei⁶) végül többé-kevésbé eltüntették. (Scotchmer 2004) A közel azonos formára hozott szerzői jogi szabályozások fókuszában mindenütt a szellemi javak piaci hasznosíthatóságának biztosítása áll. A szerzőt mindenhol megilleti műve felhasználásának minden joga attól a pillanattól, hogy az alkotás formát öltött. Az utolsó pont, az elkattintott fényképezőgép, az utolsó *save* parancs kiadása után a létrejött mű felett a szerző rendelkezik. Ő adhat engedélyt többek között az első publikációra, az internetes közzétételre, másolatok készítésére, fordításra és származékos művek elkészítésére.

A szerzői jog célja, hogy a szerző számára monopoljogokat biztosítson egy olyan jószág esetében, ahol nem érvényesülnek a tárgyi világ hagyományos szabályai. A fizikai javak esetén a jószág fizikai egyedisége biztosítja a használatból való kizárás⁷ és az elidegeníthetőség jogát – tehát a jószág-
nak piaci értéket adó tulajdonságokat. A szellemi javak azonban másképpen viselkednek. A használat természetszerűleg nem versengő: attól, hogy Wellman az interneten közzétette a cikkét, nem kellett lemondania róla, nem lett neki kevesebb a cikkből azáltal, hogy sok ezren olvasták a művét. Másrésztől gondok vannak a kizárhatósággal is: nagyon nehéz olyan terjesztési, értékesítési rendszert kidolgozni – különösen a digitális világban – ahol egy szellemi jószág közzététele csak bizonyos fogyasztók számára biztosítja a fogyasztást, míg másoktól megtagadható az információhoz való hozzájutás. Végül a digitális környezetben elmosódnak a nem engedélyköteles fogyasztás és az engedélyhez kötött felhasználás közötti határok is. A másolat készítése engedélyköteles, a használt könyv, cd antikváriumba való beadása nem. Digitális kópiák esetében azonban a különben nem engedélyköteles

¹ <http://www.law.cornell.edu/treaties/berne/overview.html>

² http://www.wipo.int/treaties/en/ip/paris/trtdocs_wo020.html

³ http://www.wipo.int/treaties/en/ip/rome/trtdocs_wo024.html

⁴ http://www.wto.org/english/tratop_e/trips_e/t_agm0_e.htm

⁵ *WIPO Copyright Treaty* http://www.wipo.int/treaties/en/ip/wct/trtdocs_wo033.html, *WIPO Performances and Phonograms Treaty (WPPT)*: http://www.wipo.int/treaties/en/ip/wppt/trtdocs_wo034.html

⁶ Például: 2004/48/EC, 1992/100/EEC, 2001/29/EC

⁷ Egészen pontosan a felhasználás módjainak ellenőrzése.

használatok is gyakran az engedélyhez kötött felhasználások, a másolatok készítésének kategóriájába esnek.⁸

A szellemi javak fizikai javaktól való fenti különbözőségei miatt van szükség arra, hogy a kizárólagosságot és az elidegeníthetőséget a szerzői jogi szabályozáson keresztül jogi úton biztosítsuk.⁹ A szerzőnek adott jogi monopólium teremti meg a művek piaci értékesíthetőségét és ezen keresztül azt a jövedelmet, ami új művek létrehozását finanszírozza. A szerzők idejét, energiáját, lehetőségeit, költségét a műveik piaci eladása finanszírozza, ezt a lehetőséget teremti meg a jogi védelem.

A piaci értékesítést a hagyományos médiaiparágak esetében jellemzően nem a szerző, hanem erre szakosodott vállalkozások, kiadók, terjesztők végzik. A szerző eladja a másolatok készítésének és értékesítésének jogát (az USA-ban) vagy engedélyt ad ezekre a tevékenységekre (Európában), a kiadók pedig kinyomtatják, lemásolják, nagy- és kiskereskedelmi hálózataikon keresztül terjesztik és értékesítik a műveket. A szerző a kiadókkal kötött megállapodással azonban nem csak a piacra jutáshoz szükséges erőforrásokhoz fér hozzá, de ezáltal saját piaci kockázatát is csökkenteni képes. Attól a pillanattól fogva, hogy a szerző aláírta a szerződést a kiadóval, és megkapta a művéért járó összeget (legyen ez előleg vagy a műért járó teljes összeg), a mű sikerének vagy sikertelenségének kockázatát a kiadó viseli.¹⁰

A monopóliumokról dióhéjban

A szerzői jog közgazdasági elemzése során a szerzőknek biztosított monopóljog különös figyelmet vívott ki magának. Ennek az az oka, hogy a monopólhelyzetben levő termelők maguk határozzák meg a piaci árat, és ez az

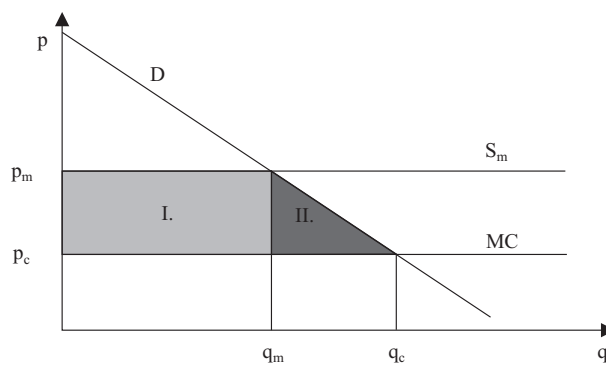
⁸ E tanulmány kereteit meghaladja mind a szerzői jogok teljességének leírása, mind a digitális váltás okozta változások részletes tárgyalása. Az eziránt érdeklődő számos forrást talál az irodalomjegyzékben.

⁹ E tanulmányban terjedelmi okok miatt nem foglalkozunk a jogi védelmet élvező szellemi alkotások immanens különbségeivel. Másképp viselkedik egy gyógyszerzabados és egy Wikipédia-szócikk, megint másképp egy üzletviteli innováció és egy Nobel-díjas regény. Az egyes területek más és más megoldásokat követelnek. Boldrin és Levine (2002) például amellett érvel, hogy a szabadalmak területén a monopóljogok szükségtelenek és közgazdaságilag kifejezetten károsak.

¹⁰ Részben ennek a ténynek is köszönhető, hogy a jelenlegi internetes fájlcsere-ellen folytatott jogi, bírósági háborúban jellemzően nem a szerzőkkel, hanem a kiadókkal találkozunk. Ők birtokolják a jogokat, és nekik áll érdekükben, hogy a szerzőknek kifizetett összeget a piacról vissza tudják nyerni.

134 *Hatalom a mobiltömegek kezében*

ár jellemzően nagyobb, mint amennyi versenyhelyzetben lenne. Tökéletes verseny esetén a piaci ár megegyezik a termék határkölségével, azaz azzal az összeggel, amennyibe a legutolsó példány elkészítése kerül. A monopóliumok határkölségnél magasabb ára azzal jár, hogy a piaci kereslet egy része nem tudja megfizetni a monopolista szabta árat.

7.1. ábra. Az ár és a kereslet összefüggései. D a piaci kereslet, p a jószág ára, q a kereslet.

A fenti ábrán a piaci keresletet a D vonal jelzi, az egyenes meredeksége negatív, azaz növekvő ár (p) mellett csökkenő kereslettel (q) találkozunk. A termelés határkölségét az MC egyenes jelzi, a két egyenes metszéspontja jelöli ki a tökéletes versenyben azt a mennyiséget (q_c), ahol a kereslet és a kínálat egyensúlyban van, és az ehhez a mennyiséghez tartozó árat (p_c). A monopolhelyzetben levő termelő nem a határkölségen áraz (p_c), hanem afelett (p_m). Ennél az árnál q_m kereslettel találkozik és az I. területnek megfelelő profitot realizál. p_m esetén a versenyhez képest $q_c - q_m$ kereslet kielégítetlen marad. E kielégítetlen kereslet eredménye a II. terület: a monopolista okozta holttehervesztés. A közgazdászok nem szeretik a monopóliumokat, mert társadalmilag nem hatékonyak. A II. területnek megfelelő holttehervesztéséget akár a fogyasztóknak, akár a termelőknek kiosztva növelni lehet a társadalmi hasznosságot úgy, hogy közben senki nem jár rosszabbul, azaz közelebb lehet kerülni egy *Pareto*-hatékony helyzethez.

Ezt a célt többféleképpen is elérni lehet. A monopóliumok piacsabályozási eszközökkel kényszeríthetők arra, hogy kiszolgálják azt a keresletet is,

amit maguktól nem tennének meg. A szabályozó megszabhatja a monopolista árait (pl. gázárszabályozás) vagy előírhatja számára, hogy akkor is szolgáltatson valamennyit, ha egyébként nem tenné (pl. a vezetékes távközlési szolgáltatókkal szemben megfogalmazott egyetemes szolgáltatási kötelezettség vagy a szerzői jogi kényszerengedély a hangfelvételek másodkiadására). Számos közgazdász amellet érvel, hogy bizonyos esetekben a fix költségek állami finanszírozása (az innováció adóból történő finanszírozása és az eredmények mindenki számára hozzáférhetővé tétele) szintén az – információk javak esetében zérus — határköltséghez közelíti a piaci árat.¹¹ Hasonlóan eredményes lehet, ha a monopolistának lehetősége van a fogyasztók ár szerinti diszkriminációjára, azaz ha képes az egyes fogyasztókat aszerint megkülönböztetni, hogy mennyit hajlandóak fizetni a szóban forgó termékért. Ilyen esetben, ha a monopolista meg tudja akadályozni azt, hogy a javakhoz olcsón hozzájutó fogyasztók továbbadják a javaikat a magasabb árat fizetni hajlandó társaiknak – azaz kizárja a másodlagos piacok kialakulásának lehetőségét –, a holtteherveszteség ismét csak eltűnik: különböző árakon ugyan, de nem marad kielégítetlenül kereslet.¹²

Vissza Wellmanhoz

Lássuk, hogyan néz ki a fenti elméleti konstrukció Wellman konkrét cikke esetében. Wellman mint szerző a cikk megírásának pillanatában az összes jogot birtokolja. A cikket megírta és – élve a törvényben neki biztosított jogokkal — azt közzé is tette az interneten. Ez persze nem jelenti azt, hogy

¹¹ Az eredetileg Hotelling által a vasútra, közútra és minden egyéb magas fixköltségű természetes monopóliumra a múlt század első felében kidolgozott modell az iparjogvédelem kapcsán került újra elő. A modellt, annak szellemi javakra való adaptációját és a kritikákat lásd Duffy (2004).

¹² A hagyományos médiatechnológiák körében az árdiszkrimináció lehetősége meglehetősen korlátozott. A könyvpiacra a drágább keménykötésű kiadás megelőzi az olcsóbb puha-fedeles kiadást, míg a könyvtárak némi kényelmetlenségért cserébe még olcsóbb hozzáférést biztosítanak. A dvd-k regionális kódolása nagy regionális piacokat különít el, ahol az egyik piacon (pl. Japánban) megvásárolt film nem játszható le egy másik régióban eladott dvd-lejátszón. Ezek a módszerek azonban meglehetősen nagy fogyasztói csoportokat hoznak létre. Az online terjesztési eszközökkel nyílt meg annak a lehetősége, hogy az ár akár fogyasztónként is különbözzön, attól a maximális, rezervációs ártól függően, amennyit az adott fogyasztó fizetni hajlandó. A szerzői jogi monopolhelyzet okozta problémákra sokan épp a tökéletes árdiszkriminációban látják a megoldást. Erről részletesebben lásd: Boyle 2000; Cohen 2000; Maskus 2000.

136 *Hatalom a mobiltömegek kezében*

lemondott volna a jogairól, mint ahogy nem jelenti azt sem, hogy lemondott volna minden, a cikkből származó jövedelemről is. Azzal, hogy a neten mindenki számára ingyen letölthetővé tette a cikket (azaz zérus áron kínálja a művét) valóban nem jut közvetlen jövedelemhez. Ám azon keresztül, hogy több kiadó is megvásárolta a cikk nyomtatásban való megjelentetésének jogát, már feltehetőleg igen. 1999-ben a *Westview* kiadó gondozásában megjelent *Networks In The Global Village* (A globális falu hálózatai) (Wellman 1999) és az ugyanebben az évben a *Routledge* által kiadott *Communities in Cyberspace* (Közösségek a cybertérben) (Smith és Kollock 1999) is tartalmazták a kérdéses Wellman-cikket. 2006-ben mi is úgy döntöttünk, hogy szeretnénk nyomtatásban is megjelentetni a cikk magyar nyelvű verzióját.¹³

Azzal, hogy a cikk elérhető a neten, a fordítás és megjelentetés lehetőségét ugyan magunkénak tudhatjuk – azaz fizikailag birtokában vagyunk a cikknek –, de az erre való jogot még nem szereztük meg. Nosza tehát, keressük meg a jogok tulajdonosát!

Első gondolatunk az volt, hogy felüttük a cikket tartalmazó általunk ismert könyvet (Smith és Kollock 1999) és megnéztük, ki volt a kiadó. A *Routledge* adta ki, nyilván náluk vannak a cikk jogai. A *Taylor and Francis* kiadó¹⁴ jogi osztályáról azonban negatív válasz érkezett: ugyan hozzájuk tartoznak a *Routledge*-kiadványok, de ők bizony nem tudnak arról, hogy náluk lennének a jogok, viszont próbálkozzunk a *Westview* kiadónál. Hát akkor próbálkozzunk a *Westview*-nál! A *Westview* jogi osztálya nem tud arról, hogy náluk lennének a jogok, de azt javasolják próbálkozzunk a *Routledge*-nél, mert úgy tűnik, náluk vannak a jogok. A kör bezárult. Ebben a pillanatban úgy tűnik, hogy ennek az egyszerűnek induló adásvételnek a tranzakciós költségei a végtelenhez tartanak. De vajon az internet – ahogy többek között e tanulmánykötet szövegei is állítják – képes-e a tranzakciós költségek csökkentésére?

¹³ Joggal merül fel az olvasóban a kérdés, hogy miért ragaszkodunk a nyomtatott verzióhoz. Nos, egyrészt azért, mert szeretjük a frissen nyomtatott könyvek nyomda- és festékszagát. Másrésztől a tanulmánykötetben szereplő cikkek jogtulajdonosai közül néhányan idegenkednek az online közzétételtől, mert attól félnek, hogy ez aláássa a nyomtatott kiadások eladási lehetőségeit, és ezért nem adnak jogot az online közzétételre.

¹⁴ A *Taylor and Francis* 1998-ban, a könyvkiadási iparágban akkor már jó évtizede zajló konszolidációs hullám közepén vásárolta fel a *Routledge*-et – és másik hat kiadót – azzal a céllal, hogy piacvezető legyen a tudományos kiadók között.

A kiadókkal folytatott kiadós levelezés során kiderül, hogy a nagy globális könyvkiadók portfóliójának egy része bekerült a *copyright.com* címen elérhető elektronikus piacra is, ahol regisztráció után bárki megveheti az ott fellelhető cikkek, könyvek jogait. Talán próbálkozzunk ott. Rövid keresgélés után meg is érkezik egy 2613 USD-ről szóló ajánlat, így a 750-es tervezett példányszámmal elosztva 760 forint/könyvpéldányba kerülne a cikk fordításának, kiadásának a joga tudományos felhasználás esetén. A kísérlet tehát sikerült, azaz tranzakciós költségeink tényleg csökkentek, de az ár egyáltalán nem tükrözi a felhasználás specifikumait.

Ez az ár a monopolista árazási stratégia iskolapéldája. A cikk határköltsége, azaz a Magyarországon lefordított és kinyomtatott 750 példány költsége a kiadó számára zérus, ahogy az információ esetében ez megszokott, ezért versenyhelyzetben az információ ára zérus kellene legyen. A 2613 dolláros ár azért ennyi, mert a kiadó monopolhelyzetben van, és feltehetően emellett az ár mellett maximális a profitja.

Van némi vita a közgazdászok között arról, hogy a szellemi javak jogainak birtokosa valóban monopolhelyzetet élvez-e. Vannak, akik úgy érvelnek, hogy csak azért, mert valakinek kizárólagos jogai vannak egy szellemi jószág esetében, még nem jelenti azt, hogy monopolhelyzetben lenne, hiszen a reménybeli fogyasztó minden esetben dönthet úgy, hogy egy másik javat vesz igénybe a piacról. (Kitsch 1986, 2000) Nos, ez az érvelés csak részben tekinthető igaznak, ha egyáltalán annak tekinthető. Azok számára, akik nem sokra értékelik az osztrák jódlisanzonokat, valóban mindegy, hogy melyik jódliekes cd-jét veszik meg, ha egyáltalán. A kívülállók, a nem rajongók, tehát mindazok számára, akik nem részesei egy adott kultúrának, a saját kultúrájukon kívüli dolgok vélhetőleg valóban egyformán értékesek vagy értéktelenek és többé-kevésbé tökéletes helyettesítői egymásnak. Próbáljunk azonban helyettesítő terméket találni Kertész Imre Sorstalanságára, vagy e Wellman-cikkre. Aligha állítható, hogy akár Kertész bármelyik másik regénye, akár bármelyik másik irodalmi Nobel-díjas művei kielégíthetnék azokat, akik a Sorstalanságra kíváncsiak. Persze mi is dönthetnénk úgy, hogy Wellmantól keresünk egy olcsóbb cikket vagy keresünk egy olcsóbb szerzőt, de akkor ez a kötet nem az lenne, aminek szánjuk. Wellman és Kertész helyettesíthetetlenek olyanok számára, akik pontosan tudják mit keresnek, illetve pozitívan értékelik az adott szellemi jószágot. A monopólium tehát létezik, és hacsak nem találunk valami módot arra, hogy a monopolista árat

138 *Hatalom a mobiltömegek kezében*

csökkentsük, bizony mi is csak azt a bizonyos a holtteherveszteséget fogjuk növelni, azaz a kielégítetlen keresletet leszünk kénytelenek gyarapítani.

A szerzői jogi szabályozás természetesen az első pillanattól fogva tudatában van a monopólium veszélyeinek, épp ezért tartalmazza a szabad felhasználás eseteit és garanciáit. A szabad felhasználás kategóriájába eső felhasználások esetén nem szükséges a szerző engedélye és jogdíjat sem kell fizetni érte. Ilyen felhasználás a kritika, a paródia, illetve az ismeretszerzés, oktatás. Iskolai környezetben tehát a szerzői joggal védett szövegek részletei szabadon másolhatók, terjeszthetők. Sajnos csak részei, így a teljes cikket annak ellenére nem oszthatnánk ki egy egyetemi kurzuson, hogy az teljes terjedelmében hozzáférhető a neten. Arról nem is beszélve, hogy a részletek iskolai terjesztése megengedett, de a fordítás minden esetben engedélyköteles, tehát ebben az esetben csak az angol nyelvű részletek oktatási célú felhasználása lenne elképzelhető.

Időközben a Wellmannel folytatott párhuzamos levelezésből kiderül, hogy ugyan vannak nála bizonyos jogok, de nem az összes. A cikk nyomtatáshoz és fordításhoz kötődő jogai mégiscsak a Westview kiadónál vannak. Írjunk tehát egy személyes, szívhez szóló levelet a kiadónak. A jogok, mint azt kiderítettük, korábbi állításukkal szemben mégiscsak Önöknél vannak. Egy szegény ország szegény egyeteme szeretné a szóban forgó cikket 750 példányban önköltségi áron megjelentetni. Kis példányszámban megjelenő, nonprofit tankönyvről van szó, egy – angolul egyébként is ingyen – fogyasztható cikket szeretnénk magyar nyelven, oktatási környezetben felhasználni. Kérünk tehát egy árat, ami ha lehet alacsonyabb, mint a megjelentetést ellehetlenítő, prohibitív erejű 2613 USD-s online ár.

A válasz nem várat magára sokáig és egy 850 dolláros ajánlatot tartalmaz.

Ennek az összegnek csupán látszólag nincs köze sem a cikk határköltségéhez (zérus), sem a korábbi ajánlathoz (2613 USD). Aminek itt tanúi vagyunk, az a monopolista árdiszkriminációra tett kísérlete. A kiadó joggal bízhat abban, hogy ha el is készül a magyar fordítás, azt nem fogjuk gazdagabb országok gazdagabb egyetemeinek továbbadni, hiszen számukra a magyar fordítás nem fog sok értéket hordozni. A nyelvi határok tehát képesek a piacokat jól elválasztani egymástól. A 850 dolláros ár azonban még mindig jóval több annál, mint amennyit mi – mint a cikk magyar kiadói — képesek lennénk a fogyasztóinkkal megfizettetni. A monopolista – mint rendszerint — nincs elég információ birtokában ahhoz, hogy képes legyen

pontosan felmérni az egyes fogyasztók rezervációs árát, azaz azt a maximális összeget, amit a fogyasztó még képes és hajlandó kifizetni. Nem ismeri az itteni piacot, költségeket, árszínvonalat, nem ismeri a könyv költségvetését, de azt gondolta, hogy ez az összeg kellően alacsony. Nos, nem az.

Foglaljuk össze, hol tartunk most. Két ember hetekig tartó munkával, kiadótól kiadóig pattogva végül kideríti, hogy kinél vannak egyáltalán a jogok.¹⁵ A végül sikeresen megtalált kiadó, élve monopolhelyzetével először a fogyasztó érzékenységre közömbösen, majd árdiszkrimináló módon monopolistaként áraz. Azt nem tudjuk, hogy mennyiért jutott hozzá a jogokhoz, hogy ez a befektetése megtérült-e, és hogy az ezután keletkező profitot milyen arányban osztja meg, ha megosztja egyáltalán a szerzővel.¹⁶ Azt tudjuk, hogy bár határkölsége közel zérus, az ár mégis a monopolista ára, ami – az alacsonyabb rezervációs árú fogyasztók számára, ha lehetőség van árdiszkriminációra alacsonyabb – a tökéletlen informáltság miatt nem feltétlenül egyezik a tényleges rezervációs árral.

Mi az érdeke a szerzőnek?

Valamikor a múltban a szerző eladta a jogokat a kiadónak, így a mű előállításához szükséges befektetése vélhetőleg megtérült. A további eladásokból vagy származik valamekkora (esetünkben valószínűsíthetően nem túl sok) jövedelme, vagy nem.¹⁷ A szerzőnek azonban más megfontolásai vannak, mint egy kiadónak. Míg a kiadó elsősorban az üzleti sikerességben érdekelt, addig a szerző sikeressége nem kizárólag anyagi értelemben mérhető. Az, hogy egy mű hány fogyasztóhoz jut el, hogy hány nyelvre fordítják le, hogy milyen kiadók adják ki, hogy tudományos körökben hányan hivatkoznak rá, sokszor fontosabb, mint az anyagi sikeresség. Nyilván ez az oka annak, a cikk angol verziója ingyenesen is elérhető a neten, és hogy ami Wellmant

¹⁵ Esetünkben létező kiadókról és egy élő szerzőről van szó, tehát a feladat viszonylag könnyű volt. Számítalan olyan mű van azonban, amelyet véd ugyan a szerzői jog, ám a szerző már nem él, és a kiadó is megszűnt, átalakult, összeolvadt más cégekkel vagy villámcsapás érte a nyilvántartását, így a jogok birtokosainak azonosítása nagyságrendekkel nehezebb – ha nem lehetetlen – feladat. Az ily módon elárvult művek jelenleg jogilag egyáltalán nem hozzáférhetők, s e jogi fekete lyuk szabályozása ma az egyik legégetőbb feladat.

¹⁶ A kiadói szerződésekben jellemzően 10% körüli jutalék jár a szerzőnek, ha van egyáltalán ilyen kikötés.

¹⁷ A szerzők szerzői jogi védelmi idővel összefüggő jövedelmének mértékéről lásd Akerlof és társai 2002.

140 *Hatalom a mobiltömegek kezében*

illeti, ő akár ingyen is odaadta volna a fordítás és a magyar kiadás jogait, ha erre lehetősége lett volna. De nem volt.

Kiadóként tehát a következő döntés előtt állunk. Vagy találunk extraforrást arra, hogy a monopolista extraprofitját (azaz a költségeit meghaladó bevételeit) tovább növeljük, vagy lemondunk a cikk közléséről, megfosztva ezzel az angolul nem olvasó magyar közönséget a netről szóló egyik alapműtől, vagy magunk is kalózkodni kezdünk,¹⁸ remélve, hogy a jogtulajdonos Westview végül nem veszi észre a magyar kiadást, vagy ha észre is veszi, nem tereli jogi útra a kérdést.

Szerencsére volt egy negyedik út is. Wellman örömmel elvállalta, hogy a nevét a kötet szerkesztőjeként feltüntessük, mert – okos szerzőként – annak idején fenntartotta magának a jogot arra, hogy a saját szerkesztésű kötetekben a saját műveit felhasználhassa.

Alternatívák

A szerzői jogok jelenlegi rendszere nem választható el attól a piaci / üzleti környezettől, amely a létrejövő műveket eljuttatja a fogyasztókhoz. Annak a világnak azonban, amelyben a művek fogyasztókhoz való eljuttatása jelentős erőforrásokat – nyomdákat, hanglemezzgyártó üzemeket, rádió- és televízióállomásokat, mozhálózatot – igényelt, az internettel vége lett. Nincs szükség jelentős anyagi befektetésre egy könyv többtízezer példányban való gazdaságos legyártásához, ha a *print-on-demand* nyomdákban 750 példány legyártása pontosan annyiba kerül, mint 7500-é. Nincs szükség drága frekvenciaengedélyre és stúdiótechnikára, ha egy pc-ről bárki üzemeltethet rádióállomást. Nem kellene a tv-csatornák és a műholdas közvetítőlánc, ha a *YouTube*-on keresztül sokszázmillió nézősereget lehet egy kattintással elérni.

¹⁸ A cikk illegális felhasználása mellett egyetlen érv szól: az, hogy esetünkben a prohibítíven magas ár miatt egyébként nem került volna sor a piaci tranzakcióra. Tehát ebben az esetben nem arról van szó, hogy megvehettük volna a jogokat, de nem tettük, tényleges veszteséget és kárt okozva ezzel a kiadónak. Ellenérvként felhozható, hogy egy ilyen kalózkidás okozhat kárt később, ha egy másik magyar vállalkozás azért nem veszi meg a jogokat, mert a magyar piacon ott van a mi kalózkidásunk. Ám ebben a pillanatban nem tudhatjuk, hogy akad-e a jövőben másik kiadó, amelyik ezt a szöveget szeretné kiadni, és a tapasztalat azt mutatja, hogy az angol nyelvű verzió esetében még az ingyenes netes elérhetőség mellett is két nyomtatott könyvnek is akadt piaca. A kalózkodás gazdasági konzekvenciáiról általánosságban lásd Picard 2004.

A kulturális javak termelésének és terjesztésének költségei radikálisan lecsökkentek. Mindeközben a művek felhasználói és a szerzők mindennél könnyebben képesek kapcsolatba lépni egymással. A jelenlegi szerzői jogi rendszer egy olyan piaci valóságot tükröz, ahol számos *middlemen* segítsége kell a kereslet és a kínálat egymásra találásához, mert másképpen nem jönne létre piac. Ma előbb lehet a szerzőtől engedélyt szerezni e-mailen, mint megtalálni azt a közvetítőt, aki a jogokat birtokolja. Az a rendszer tehát, amelyik egy offline médiarendszerben a tranzakciós költségek csökkentésére szolgált, ma a tranzakciós költségekben a legnagyobb tétel.

A tranzakciós költségek csökkentésére számos online alternatíva született. A netes ingyenes közzététel megszünteti azt a dilemmát, hogy vajon a sarki könyvesboltban, könyvtárban megtalálható-e az a mű, amire épp szükségem van. Az ingyen közzétett műpéldányok mellé csatolt felhasználási szerződések – legyen szó a GPL-ről vagy a *Creative Commons*-licencekről – már felhasználási jogokat is tartalmaznak. Például ha Wellman a *Creative Commons Nevezd meg! Ne add el!*-licenccel tette volna közzé a neten a cikkét, akkor azt bárki, aki nonprofit célra szeretné használni, szabadon megtehetné volna, köztük e kötet szerkesztői is.

A profitérdekelt közvetítők kiiktatásával maguk a javak is olcsóbbá válhatnak, nem csak az egyszerű fogyasztók számára könnyítve meg a hozzáférést, de azoknak is, akik e javakra építve valami újat szeretnének létrehozni. Akárcsak mi. Akárcsak – reméljük – e kötet olvasói.

Irodalomjegyzék

- Anand Bharat, Galetovic Alexander: Strategies that work when property rights don't, *Intellectual Property and Entrepreneurship*, Volume 15, 261-304
- Boldrin Michele; Levine David: The Case Against Intellectual Monopoly, *International Economic Review*, May 2004, Vol. 45, No. 2
- Boyle James: Cruel, Mean or Lavish?: Economic Analysis, Price Discrimination and Digital Intellectual Property 536 *Vanderbilt Law Review* 2007 (2000)
- Cohen Julie E: Copyright and the perfect curve, *Vanderbilt Law Review*; Nov 2000; 53, 6;
- Duffy John F: The Marginal Cost Controversy in Intellectual Property, *The University of Chicago Law Review*; Winter 2004; 71, 1
- George A. Akerlof és társai (2002): The Copyright TermExtension Act: An Economic Analysis, AEI-Brookings Joint Center for Regulatory Studies.

142 *Hatalom a mobiltömegek kezében*

- Goldstein Paul: Comment on „Lessons From Studying the International Economics of Intellectual. . .” *Vanderbilt Law Review*; Nov 2000; 53, 6;
- Kinga Stephen P., Lampe Ryan: Network externalities, price discrimination and profitable piracy, *Information Economics and Policy* 15 (2003) 271–290
- Kitch Edmund W.: Patents: Monopolies or Property Rights?, 8 *Res. Law & Economics*. 31, 1986
- Kitch Edmund W.: Elementary and Persistent Errors in the Economic Analysis of Intellectual Property, 53 *Vanderbilt Law Review* 1727, November, 2000
- Koelman Kamiel J.: Copyright Law & Economics in the Copyright Directive: Is the Droit d’Auteur Passe?, *International Review of Intellectual Property and Competition Law*, pp. 603-638, 2004
- Landes William M., Posner Richard A.: *The Economic Structure of Intellectual Property Law*, Belknap Press, 2003
- Maskus Keith E: Lessons from studying the International Economics of Intellectual Property Right, *Vanderbilt Law Review*; Nov 2000; 53, 6;
- Plant Arnold: *Selected economic essays and addresses*, Routledge, 1974
- Picard Robert: A Note on Economic Losses Due to Theft, Infringement and Piracy of Protected Works, *Journal Of Media Economics* 17(3), 207-217
- Smith Mark A and Kollock Peter (eds): *Communities in Cyberspace*, Routledge 1999
- Stiglitz Joseph E.: Public Policy for a Knowledge Economy, *International Review of Intellectual Property and Competition Law*, pp. 603-638, 2004
- Takeyama Lisa: The Welfare Implications of Unauthorized Reproduction of Intellectual Property in the Presence of Network Externalities, *The Journal of Industrial Economics*, 1994 No 2.
- Wellman Barry: *Networks In The Global Village: Life in Contemporary Communities*, Westview, 1999